

DE BONTE VLEGENVANGER IN ZUID-KENNEMERLAND

Pim de Nobel

Inleiding

In dit artikel wordt allereerst een algemeen beeld geschetst van het voorkomen van de Bonte Vliegenvanger in Nederland en Zuid-Kennemerland in het bijzonder. Vervolgens wordt aan de hand van niet-systematisch verzamelde waarnemingen het voorkomen van Bonte Vliegenvangers in de jaren tachtig in Zuid-Kennemerland beschreven. Hiervoor zijn de waarnemingen gebruikt die gepubliceerd zijn in De Fitis vanaf 1980.

Voorkomen in Nederland inclusief Zuid-Kennemerland: literatuur

De Bonte Vliegenvanger is in Nederland doortrekker en zomer-vogel. In het najaar trekken ze via de Atlantische kust maar ook via centraal Frankrijk naar Afrika. Een vondst in zuidelijk Algerije van een in Nederland geringde vogel, duidt op overwinteren ten zuiden van de Sahara. Vogels die tijdens de voorjaarstrek in Nederland zijn geringd, zijn als broedvogel uit Scandinavië teruggemeld (Speek & Speek, 1984).

De Bonte Vliegenvanger is van oorsprong een bewoner van oude loofbossen waarin voldoende natuurlijke holten voorkomen voor de nestbouw. De voorkeur voor loofbos is niet zo strikt. Indien er voor vervangende nestgelegenheid wordt gezorgd (nestkasten) dan kunnen er ook in andere hostypen, mits met een open structuur, hoge dichtheden worden bereikt (Meek, 1979).

De Bonte Vliegenvanger broedt thans in geheel Europa ten noorden van de Alpen. Tot voor enkele tientallen jaren waren er echter twee geografisch gescheiden populaties. Ten eerste de Brits/noord-Europese populatie waarvan de zwart-wit getekende mannetjes (prachtkleed) in Nederland veelal alleen op doortrek zijn te zien. Ten tweede de midden-Europese populatie waarvan de mannetjes meer vaal-bruin zijn. Door herbossingen in west-Europa en door het opportunistisch gebruik van het ruime aanbod van nestkasten, kon het broedareaal vanuit centraal Europa in noord-westelijke richting worden uitgebreid (Hustings, 1987).

Rond de laatste eeuwwisseling waren er voor Nederland slechts enkele broedgevallen bekend. De kolonisatie van Nederland bleef tot circa 1950 tot Twente beperkt. Zo kon het gebeuren dat de soort in Twente een vrij algemene broedvogel was geworden, terwijl elders slechts incidenteel gebroed werd. De kolonisatie zette zich voort en in de eind zeventiger jaren was de Bonte Vliegenvanger een algemene broedvogel van bosrijke gebieden in oostelijk Nederland geworden. Het aantal broedparen werd op 7.000 tot 9.000 geschat (Meek, 1979). In de begin jaren tachtig was de kolonisatie nog niet tot stilstand gekomen. In oost-Groningen en oostelijk Noord-Brabant had de Bonte Vliegenvanger zich definitief gevestigd. Tevens was de dichtheid in al eerder gekoloniseerde gebieden toegenomen. Het broedbestand zou thans uit 15.000 tot 25.000 paren bestaan (Hustings, 1987).

Voor Zuid-Kennemerland zijn de eerste waarnemingen die op mogelijk broeden duiden in de jaren veertig gedaan. In 1949 werd een eerste (mislukte) broedpoging gekonstateerd. In het park Groenendaal te Heemstede werd een nest met onbevuchte eieren gevonden (Akkerman & Niesen, 1966). Ondanks intensief nestkast-onderzoek, werd pas in 1977 met zekerheid het broeden in deze regio vastgesteld (Vader, 1978). Gedurende de inventarisatie-periode voor Randstad en Broedvogels ('73-'78) was de Bonte Vliegenvanger een onregelmatige broedvogel op vier lokaties in de regio (van Dijk, 1981). In de jaren tachtig is de Bonte Vliegenvanger een zeer schaarse maar waarschijnlijk jaarlijkse broedvogel van Zuid-Kennemerland geworden. In 1982 is Zuid-Kennemerland integraal geïnventariseerd in het kader van de Provinciale Milieu Inventarisatie (P.W.S.). De volgende broedgevallen zijn toen opgespoord: Groenendaal (0-1 paar), Manpad/Hartekamp (2 paar), Ipenrode (1 paar), Elswout (0-4 paar) en Provinciale Ziekenhuis te Santpoort (0-1 paar). Ook in de daarop volgende jaren zijn er diverse broedgevallen gekonstateerd. Zo was er in 1984 een broedgeval op de Algemene Begraafplaats te Haarlem en een waarschijnlijk broedgeval op het landgoed Keukenhof te Lisse (van Everdingen & van de Heuvel, 1985; van Trigt, 1986). Zowel in 1985 als in 1987 was er een geslaagd broedgeval in het Bovenweg Kwartier te Aerdenhout (med. C. van Deursen) en ook de waarneming van een zingend mannetje op 22

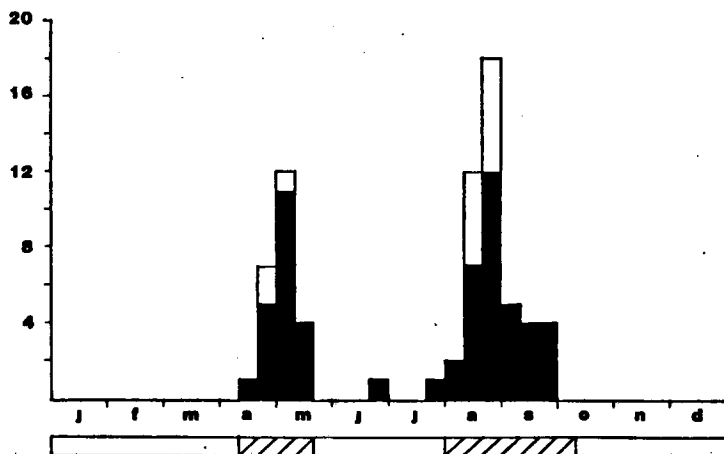
juni 1986 op het landgoed Koningshof duidt op een broedgeval (med. J. Stuart). Uit de waarneming van een juveniele vogel op 8 juli jongstleden te Santpoort-Noord (med. H. Groot), kan volgens Hustings (1987) afgeleid worden dat er ook in 1988 weer in onze regio is gebroed.

Voorkomen in Zuid-Kennemerland : waarnemingen-archief

In de periode '80-'87 werden er 71 Bonte Vliegenvangers gemeld met een gemiddelde van 8,9 per jaar (stand. afw. : 5,4). In 88% van de 57 waarnemingen betrof het solitaire exemplaren. Het najaar van 1983 was met 19 vogels uitzonderlijk. Toen werden ook de grootste concentraties gezien. Op 13 en 22 augustus werden respectievelijk zes vogels in de Kennemerduinen en vier in Duin en Kruidberg bijeen gezien. Deze influx van trekvogels werd elders in Nederland ook opgemerkt (Hustings, 1987).

Voor de jaren 1980 t/m 1987 is in figuur 1 het voorkomen van de Bonte Vliegenvanger per tiendaagse periode weergegeven. Onder de figuur is in een tijdbalk aangegeven wanneer gebiedstellingen moeten plaatsvinden om de doortrek te kunnen bepalen (Hustings et al., 1985). Uit de figuur blijkt dat de Bonte Vliegenvanger in Zuid-Kennemerland praktisch alleen in de trekperiodes wordt gezien. De vroegste waarneming is die van een mannelijk exemplaar op het landgoed Huis te Manpad op 17 april 1984. De meeste exemplaren worden echter pas in de eerste decade van mei gezien. Vader (1982) noemt 24 maart en 11 april als vroegste data gedurende de jaren '66-'81. In het najaar is de trek meer gespreid. De trek piekt in de laatste decade van augustus. De laatste waarneming was van een vrouwelijk exemplaar in de Zuiderpolder op 26 september 1985. Akkerman & Niesen (1966) noemen 18 en 20 oktober als laatste data. Najaarswaarnemingen (vanaf augustus) maken 60% van het totaal uit, maar wanneer 1983 buiten beschouwing wordt gelaten, daalt dat percentage naar 52% (N=46). Het eerder beschreven voorkomen als broedvogel wordt niet gestaafd met (ingezonden!) waarnemingen.

In het voorjaar was 82% (N=17) van de op sexe gedetermineerde vogels mannelijk, tegen slechts 17% (N=12) in het najaar. Of deze scheve verhouding reëel is, moet betwijfeld worden. In het voorjaar zijn doortrekkende, noordelijke vogels eenvoudig op

Figuur 1. Bonte Vliegenvangers in de periode '80-'87 per decade.

gesloten : waarnemingen (N=57)

open : exemplaren (N=71)

sexe te determineren en mogelijk worden mannetjes relatief vaker doorgegeven. In het najaar zijn de noordelijke mannetjes door rui of juveniel kleed minder kenmerkend. Het aandeel van vrouwelijke exemplaren kan dan worden overschat.

Deze tekening van Guido van Leeuwen laat een typisch ♂ Bonte Vliegenvanger zien zoals men ze in het voorjaar in de regio kan waarnemen.

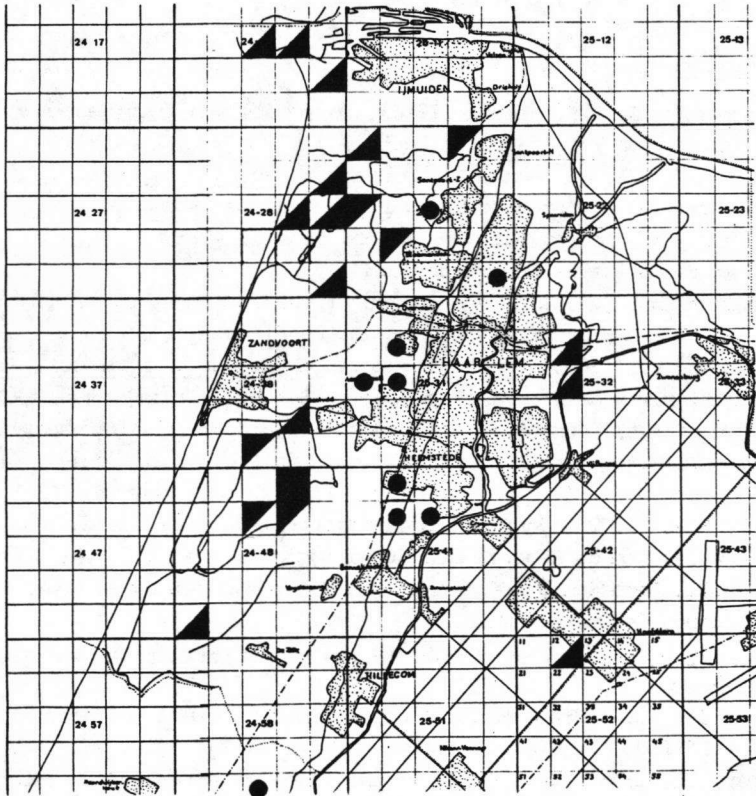
In de duingebieden of de daaraan grenzende landgoederen werd (in vergelijking met stad en polder) 89% van de waarnemingen gedaan. De weinige polder-waarnemingen zijn significant vaker in het najaar gedaan ($X^2 = 4,15$; $p=0,05$).

Van 40 waarnemingen (inclusief inventarisaties) is het kilometerblok bekend. De verspreiding, uitgesplitst in voorjaars-, najaars- en broedwaarnemingen is in figuur 2 weergegeven. Praktisch alle broedgevallen vonden langs de binnenduinstrand (landgoederen) plaats. In het voorjaar werden Bonte Vliegenvangers vooral in het midden- en binnenduin gezien. In het najaar waren de waarnemingen meer over het buitenduin verspreid. In hoeverre dit aan de vogels of aan de vogelaars ligt, is onduidelijk. Kenmerkend voor de verspreiding lijkt te zijn dat in gebieden die regelmatig worden bezocht (bv. tuinen van vogelaars, bosje aan zuid-west kant van Vogelmeer, Zuiderpolder en Zuidpier) jaarlijks vogels worden gezien.

Samenvatting

De status van de Bonte Vliegenvanger in Zuid-Kennemerland is in de tweede helft van deze eeuw veranderd van doortrekker in doortrekker en zomervogel. Broeden in de regio werd in 1977 voor het eerst vastgesteld. Tussen eind jaren zeventig en begin jaren tachtig is de soort een zeer schaarse maar jaarlijkse broedvogel geworden. Gezien de populatie-ontwikkeling in de rest van Nederland en het ruime aanbod van nestkasten in geschikt broedbiotoop, lijkt het logisch te veronderstellen dat de Bonte Vliegenvanger in Zuid-Kennemerland verder in aantal zal toenemen. De trek speelt zich af tussen eind april en begin mei en tussen begin augustus en eind september. De trekintensiteit verschilt nauwelijks tussen voor- en najaar.

Tenslotte wordt iedereen bedankt voor het inzenden van zijn/haar waarnemingen. Tevens wordt verzocht in de toekomst speciaal te letten op de kleur-variëteit en het geslacht van de vogels en natuurlijk op eventuele broedgevallen.

Figuur 2. Bonte Vliegenvanger-waarnemingen in de periode '80-'87 per kilometer blok (N=40).

- voorjaarswaarneming
- najaarswaarneming
- waarneming van (waarschijnlijk) broedgeval

Literatuur

- Akkerman, W.J. & F. Niesen (1966). De vogels van Zuid-Kennemerland. Het Vogeljaar 14: 22-82.
- van Dijk, J. (1981). Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*. In : Randstad en Broedvogels (van Dijk, van der Kooij, Lok, Meiningering, van der Straaten & Vink reds.): 408-409. Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, Tilburg.
- van Everdingen, H. & L. van de Heuvel (1985). Broedvogels van de Algemene Begraafplaats Haarlem. De Fitis 21: 165-166.
- Hustings, F. (1987). Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*. In : Atlas van de Nederlandse Vogels (Bekhuis, Bijlsma, van Dijk, Hustings, Lensink & Saris reds.): 448-449. SOVON, Arnhem.
- Hustings, M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen (reds.) (1985). Vogelinventarisatie. Pudoc, Wageningen.
- Meek, H.A. (1979). Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*. In : Atlas van de Nederlandse Broedvogels (Teixeira red.): 320-321. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.
- Speek, B.J. & G. Speek (1984). Thieme's vogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.
- van Trigt, L. (1986). Bericht uit de Bollenstreek. De Fitis 22: 115-120.
- Vader, H. (1978). Enige resultaten van de inventarisaties t.b.v. de Avifauna West Nederland in de regio Haarlem. De Fitis 14: 24-27.
- Vader, H. (1982). 16 Jaar fenologie in Zuid-Kennemerland. De Fitis 18: 14-15.

Pim de Nobel, Riouwstraat 162, 1094 ZA Amsterdam.